

Orginalni naučni članak**UDK 355.45:324.745****POJAM I FILOZOFESKE PRETPSTAVKE IRINOLOGIJE****Prof. dr Momčilo Sakan**
Nezavisni univerzitet Banjaluka**Sažetak**

U radu, autor, prvo problematizuje mir i nauku o miru. Zatim pravi komparativnu analizu brojnih termina i sintagmi koji bi mogli poslužiti za određenje imena te nauke i definitivno se opredeljuje za izraz irinologija. Veštım korišćenjem metode dedukcije, autor, iz definicije nauke uopšte, određuje obim i sadržaj irinologije i ukazuje na njene konstitutivne elemente. Nakon toga, autor, detaljno objašnjava filozofske pretpostavke kao jedan od osnovnih konstitutivnih elementa irinologije. To su ontološke, epistemološke i aksiološke pretpostavke koje se zasnivaju na tri vrste verovanja; verovanje da irinologija i njen predmet (mir) postoje, da se mogu saznati i da je to saznanje i postojanje vredno po sebi.

Ključne reči: *polemologija, paksologija, irinologija, nauka o miru, ontologija, epistemologija, akseologija, mir, tolerancija.*

Abstract

The author primarily seeks to problematize peace and the science of peace and then he makes a comparative analysis of numerous terms and syntagms which could be used in defining the name of that science, and he conclusively decides on using the term – irinology. By skillful use of deductive method the author gives, out of a definition of science in general, a scope and outline of irinology and describes its constitutional elements. Finally, the author explains in full detail philosophical assumptions as one of the basic constitutional elements of irinology. They are ontological, epistemological, and axiological assumptions which are based on three types of beliefs: a belief that irinology and its subject-matter (peace) do exist, that they can be comprehended, and that its comprehension and existence are valid per se.

Key words: *polemology, paxology, irinology, science of peace, ontology, epistemology, axiology, peace, tolerance.*

U svetu, danas, postoje brojni problemi koji opterećuju savremeno čovečanstvo i koji su predmet istraživanja brojnih nauka i naučnih disciplina; pojedinaca, naučnih timova i institucija. Među njima, međutim, problemi mira i slobode zbog svoje aktuelnosti, složenosti i nedovoljne istraženosti zauzimaju centralno mesto.

Aktuelnost navedenih problema neposredno proističe iz aktuelnosti mira i slobode ljudi i ljudskih zajednica. Istorijski posmatrano, mir je od postanka čovečanstva, bio taj fenomen kome su ljudi težili. U miru ljudi saraduju, integrišu se u proizvodne i druge organizacije i zajednice, stvaraju materijalna dobra, razvijaju kulturu i umetnost i, uopšteno rečeno, žive slobodno i opušteno ne plašeći se za sopstveni život i egzistenciju. Mir je, za razliku od rata, koji donosi gubitke u ljudstvu i materijalnim sredstvima, bedu, nevolju, patnju, bol i opštu nesigurnost ljudi, procesa progresa, tolerancije, saradnje i opšte sigurnosti. U miru ljudi slobodno stvaraju i razmenjuju materijalna i kulturna dobra, organizuju sportska takmičenja i, bez straha za lični život i egzistenciju, stvaraju sopstveno potomstvo. Kao takav, mir je stalno bio aktuelan, ali je danas najaktuelniji zato što postoje takva ubojna i borbena sredstva koja mogu uništiti ljude, materijalna sredstva i celokupan život na Zemlji – jedinoj zelenoj planeti Sunčevog sistema.

Složenost problema proističe iz multidisciplinarnosti, dinamičnosti i stohastičnosti mira kao fenomena. Taj fenomen zahvata veoma široko područje – skoro sve oblasti ljudske intelektualne i fizičke delatnosti. On neposredno zahvata i filozofiju i moral i celokupni sistem nauka, ali i praktične delatnosti kao što su materijalna proizvodnja, politika, diplomatija, kultura, muzika, sport, komunikacije i slično. Mir je istovremeno i dinamičan proces i podleže intenzivnim promenama odnosa u procesu materijalne proizvodnje, ali i u drugim oblastima. U tom intenzivnom procesu proizvodnje, razmene i komunikacija pojavljuju se i suprotnosti i konflikti koji, ako se ne rešavaju, mogu prerasti u sukobe i ratove. Mir je takođe i stohastičan proces zato što većinu aktivnosti nije moguće u potpunosti kontrolisati i podvrći jasnim zakonima i zakonitostima. U prirodnim naukama, na primer, tačno se zna kad će doći dan, kad noć, kad će se pojaviti pomračenje sunca ili meseca, kad će se pojaviti Halejeva kometa i slično. U oblasti mira to nije moguće zato što se pojave i procesi ne odvijaju ciklično u strogo definisanom redu, redosledu i vremenskim intervalima i što uzročno-posledične veze i odnosi, bez sumnje, postoje, ali nisu uvek jasno prepoznatljive. U miru, dakle, kao i u svim drugim društvenim pojavama, postoje i određeni deterministički procesi i uzročno-posledične veze i odnosi, ali oni nisu istraženi i objašnjeni u dovoljnoj meri.

Nedovoljna istraženost mira i nauke o miru je očigledna. Dovoljan je samo letimičan pregled naučne ili stručne literature pa da se dođe do tog zaključka. Danas, na primer, postoje brojni pisani materijali (članci, monografije, studije, udžbenici, knjige, enciklopedije) o ratovima i revolucijama, velikim poredama i porazima, a veoma je malo onih koji se odnose na sabrana iskustva i saradnju među ljudima i narodima. Skoro celokupna ljudska istorija je, u suštini, istorija ratova. U tim materijalima veličaju se vojskovođe i državnici koji su vodili ratove, detaljno se opisuju bojevi i bitke, ali nema uopšte, ili ima veoma malo, podataka o mirotvorcima i mirovnim naporima, sporazumima i dogovorima. Bilo je,

na žalost, i ekstremnih slučajeva. Državnici koji su se zalagali za mir i mirovne sporazume, obično su smatrani plašljivcima, a njihove države nedovoljno spremnim za rat i to je, obično, bio jedan od indikatora da bi tu državu trebalo napasti i okupirati. O miru su najčešće pisali pojedinci entuzijasti, anonimni ljudi, često i disidenti, koji nisu imali političku niti bilo kakvu drugu moć, zbog čega su njihove teorije, iako pretežno kvalitetne, ostajale neprimećene i zapostavljane. Zato se u knjižarama koje su prepune literature veoma retko može naći neka knjiga o miru i toleranciji. Bibliotekar, kad mu neko traži knjigu te vrste, obično, ostaje zbunjen i traži dodatno objašnjenje, a nakon toga, sa žaljenjem konstatuje da takvih knjiga nema, uz najčešći komentar da o ratu imaju mnogo knjiga, ali da o miru, na žalost, nemaju ništa. Nedostatak navedene literature se ne odnosi samo na mir već na celokupnu nauku o miru: njen predmet; teoriju (sistem pojmova, osnovne stavove – naročito aksiome, postulate i principe, hipoteze, zakone i zakonitosti i teoreme) jezik i metodu.

Navedeni problemi i realna opasnost od rata su u poslednje vreme usloveli i pojavu brojnih naučnih i obrazovnih institucija koje počinju da se intenzivnije bave istraživanjem i izučavanjem mira. Sadržaji o miru se, pored izučavanja u okviru drugih predmeta kao što su filozofija, moral, sociologija, pedagogija i slično, počinju izučavati i u okviru specijalno definisanih predmeta. Formiraju se i specijalističke studije o miru i toleranciji. Sve je to, pored ostalog, uslovalo potrebu definisanja nauke o miru i eksplikacije filozofskih pretpostavki kao osnovnog njenog konstitutivnog elementa.

1. Definisanje

Da bi se valjano definisala nauka o miru, potrebno je prethodno izvršiti analizu izraza koji bi se mogli koristiti za preciznije određene naziva te nauke, odnosno za određenje definienduma u njenoj definiciji. Iz proučavane literature se može videti da se za određenje naziva te nauke koriste brojni izrazi kao, na primer, što su: nauka o miru, paksologija, konfliktologija, rešavanje konflikata, tehnologija mira, upravljanje krizama, istraživanje mira, a postoje i sintagme koje su u vezi i sa drugim naukama kao što su: filozofija mira, politika mira, pedagogija mira, psihologija mira, teologija mira, razvoj u funkciji mira i drugi. Svi ti termini i sintagme zaslužuju posebnu analizu, ali su najznačajniji: polemologija, nauka o miru, paksologija i irinologija.²⁴

²⁴ Drugi termini i sintagme samo delimično zahvataju područje nauke o miru. Tako se, na primer, *konfliktologija* i *rešavanje konflikata*, odnose na konflikte i njihovo rešavanje, *tehnologija mira* – na aktivnosti, procese u miru, *upravljanje krizama* – na identifikaciju kriza i njihovo eliminisanje ili ublažavanje, *istraživanje mira* – na naučnu delatnost u oblasti mira i rešavanje naučnih problema. Termin i sintagme kao što su: *filozofija mira*, *politika mira*, *pedagogija mira*, *psihologija mira*, *teologija mira*, *razvoj u funkciji mira* i slično, odnose na one elemente mira koji zahvataju i područje tih nauka (filozofije, politike i sl).

Termin *polemologija* ni u proširenom značenju ne odgovara pojmu irinologije. On potiče od grčke složene reči (*polemos* – sukob, neprijateljstvo i *logos* - nauka) i znači nauku „o ratu, njegovim uzrocima i posledicama”.²⁵ Dakle, termin polemologija, u užem smislu, se odnosi na nauku koja se bavi problemima rata kao društvenog fenomena i taj termin u izvornom značenju, ne odnosi se na irinologiju.²⁶ Dakle, polemologija nije isto što i nauka o miru.

Sintagma *nauka o miru* odražava značenje pojma, ali pod uslovom da se ne odnosi i na večni mir. Njena prednost je i u tome što je uzeta is srpskog književnog jezika, ali nema istorijsku dubinu i može se dvosmisleno tumačiti. To su ujedno i razlozi koji su bili prisutni za definisanje naziva nauke.

Izraz *paksologija* je složenica latinskog i grčkog porekla i sastoji se iz dva dela “paks” i “logos”. Termin *pax* latinskog je porekla i označava mir, mirovanje, pokoj (*pax aeterna* – vječni mir),²⁷ a “logos” – nauku. Dakle, izraz paksologija označava i nauku o miru, ali je nedovoljno precizan. Odnosi se i na večni mir i zato se ne preporučuje za određivanje značenja nauke.

Termin “paks” je često korišćen za označavanje raznih aspekata mira – prvenstveno raznih sporazuma i dogovora. Tako, na primer, postoje sporazumi *Pax Americana*, *Pax Christy*, *Pax Dei*, *Pah Ujedinjenih nacija* i drugi: Postoje i podaci da je Pax bila boginja mira kod starih Rimljana, a *pax deorum*, iz daleko ranijeg perioda, znači milost ili sklonost bogova.²⁸

Izraz *irinologija* je složenica grčkog porekla i sastoji se iz dva dela “irini” i “logos”. Termin *irini* označava mir, učenje o miru.²⁹ Termin *logos* (grčki *logos* latinski *logica*) označava slovo, pojam, razlog, učenje, reč, znanje, *nauka*. Na primer, zoologija označava nauku o životinjskom svetu, klimatologija – nauku o klimi, sociologija – nauku o društvu, metodologija (u užem smislu) – nauku o metodi, a *irinologija* – nauku o miru.

Termin *irini*, takođe, je u neposrednoj vezi i s grčkom boginjom mira koja se zvala Irena. Zato što je bila personifikacija mira nju su u Atini veoma obožavali prinoseći joj odgovarajuće žrtve, ali bez krvi. Ona je, u izvesnom smislu, bila veštačka tvorevina, bez mitologije i ta činjenica je izražavala versku težnju za političkim mirom.

²⁵ Mićunović, Lj.: Savremeni leksikon stranih reči, KZNS Univerzitetaska riječ, stranih reči i izraza, Novi Sad, 1988, str. 432.

²⁶ O polemologiji se može detaljnije videti u: Stojanović, M.: Polemologija i irinologija, Opšti deo, PIP "NOMOS", Beograd, 1993, str. 7–97; i Spasojević, Ž.: Sudbina polemologije – nauke o miru i ratu, članak u: Vojno delo br. 4–5, NIU Vojska, Beograd, 1995, str. 139–162; i Šalbrek, I.: Polemologija, u: Enciklopedija mira, tom II, str. 125-128.

²⁷ Klaić, B.: Rječnik stranih riječi, Zora, Zagreb, 1962, str. 1107.

²⁸ Grum, R., A. Dž.: Religija i mir, Enciklopedija mira, ..., str. 213.

²⁹ Termin irenika označava nauku o miru, učenje o miru. (Vujaklija, M.: Leksikon stranih reči i izraza, Prosveta, Beograd, 1976, str. 374.)

Pored Irene, u antičkoj Grčkoj postojala su i druga božanstva koja su brinula za mir. Tako je, na primer, Demetra bila majka zemlje i majka žitarica. Njeno poreklo nije u potpunosti poznato, ali je poznato da je imala i mračniju stranu zato što bi *ona koja obezbeđuje hranu, mogla da donese i glad*. Hestija je, na primer, bila boginja ognjišta i doma. Ona takođe nije imala nikakvog udela u ratovanju. *Homonija* je bila odgovor na građanske borbe između pojedinih gradova-država u Grčkoj i između Grka i drugih naroda. Ona je, takođe, kao i Irena, bila personifikovana u liku boginje. Nađena je u V veku pre naše ere na metalnom novčiću iz Metapontuma. Kasnije je obožavana širom područja pod grčkim uticajem, sa sopstvenim pravom i oltarom na Olimpu, mestu primirja.³⁰ Dakle, u antičkoj Grčkoj je bilo više boginja mira, ali je Irena bila jedna od najviše obožavanih i to je dodatni argument u prilog stavu da se termin *irenologija* ili *irinologija* koristi za označavanje nauke. Domaća sintagma *nauka o miru* je, dakle, sinonim za *irinologiju*.

Da bi se preciznije definisao pojam *irinologija* potrebno je prethodno sagledati pojam nauke uopšte, a zatim komparativnom analizom i dedukcijom doći do njene definicije. Termin kojim se određuje značenje pojma *nauka* ima više značenja: Grčki termin za nauku „logos” ima značenje: „reč, govor, istina, red, razum, učenje, dokaz, aksiom.” Latinski termin „science” znači: znanje, poznavanje, veština, a najviše se koristi u smislu nauka i bliže se odnosi na prirodne nauke. U rečniku srpskohrvatskog jezika nauka je definisana kao ... “sistem znanja i zakonitosti razvitka prirode, društva i mišljenja”.³¹ U leksikonu nauka se definiše kao: (1) skup saznanja i istina o pojavama u životu koje nas okružuju, s obrazloženjem njihovog nastanka i uzroka, (2) ljudska aktivnost koja ima za cilj da se dođe do novih saznanja o pojavama u životu koje nas okružuju i do objašnjenja tih pojava, primenom naučne metodologije, (3) registrovanje, analiza i uopštavanje karakteristika ponašanja prirodnih, tehničkih i organizacionih sistema u kojima živimo, s ciljem da se otkriju pravilnosti tih ponašanja, definišu zakonitosti ili principi željenih ponašanja.³²

U političkoj enciklopediji se navodi da je nauka “jedan od osnovnih oblika društvene svesti. U najširem smislu nauka je sinonim za znanje. U užem smislu, nauka je posebna vrsta svesne društvene delatnosti, čiji je glavni cilj utvrđivanje objektivne istine, tj. utvrđivanje, opisivanje i objašnjavanje prirodnih i društvenih pojava otkrivanje zakona koji u njima vladaju ili, na osnovu bitnih činilaca, izazivaju i uslovljavaju njihovo postojanje. U ovom smislu nauka predstavlja korpus saglasnih zaključaka koji se ne zasnivaju na arbitražno postignutoj konvenciji, ukusu ili interesu, nego na saglasnosti tih zaključaka i objektivne stvarnosti koja se u praksi može potvrditi određenom metodom verifikacije i u čovekovoj praktičnoj delatnosti. Osnovni smisao nauke je upoznavanje sveta radi njegovog

³⁰ Grum, R., A. Dž.: Religija i mir, Enciklopedija mira, ..., str. 212.

³¹ Rečnik srpskohrvatskog književnog jezika, knjiga 3, str. 651.

³² Kukuleča, S.: Leksikon, Rad, Beograd, 1988, str. 831.

savlađivanja od strane čoveka. Ona je izraz čovekovog aktivnog odnosa prema svetu i sebi samom...³³

U filozofskoj i metodološkoj literaturi postoje brojne definicije i različita shvatanja pojma nauke. Karakteristična su shvatanja nauke kao: 1) sistema znanja o svetu koji nas okružuje, 2) posebne forme čovekove delatnosti, 3) opšteg metoda sastavljenog od niza postupaka, 4) jednog od osnovnih oblika društvene svesti, 5) sistematizovanog iskustva zdravog razuma i 6) procesa. Međutim, nauka se ne može poistovetiti ni sa jednim od navedenih šest shvatanja jer u svojoj suštini ona sadrži elemente svakog od njih. Ona se može istovremeno shvatiti i kao sistem znanja koji se stalno razvija i kao specifična forma čovekove delatnosti i kao stalno traganje za objektivnom istinom, kao delatnost koja se odvija u društvenoj zajednici, ali i kao proces koji se neprekidno odvija. Njen osnovni cilj je utvrđivanje objektivne istine i stvarnosti kakva jeste i kakva treba da bude u bližoj i daljoj budućnosti.³⁴

Dakle, nauka je veoma kompleksan pojam, ali je znanje dominantno. Zato se, uprošćeno posmatrano, može koristiti definicija da je nauka *sistematizovano i argumentovano znanje o objektivnom svetu do kojih se došlo svesnom primenom određenih metoda istraživanja*.³⁵ Pod navedenim znanjem podrazumevaju se, pre svega, znanja u određenom istorijskom periodu, ali i ukupna znanja o svetu do kojih se došlo tokom celokupnog istorijskog razvoja. Taj svet sačinjavaju kompleksi raznovrsnih prirodnih, društvenih i psihičkih pojava koje su povezane i međuzavisne. Čovek je deo takvog sveta i (istorijski posmatrano) neprekidno teži da prirodne i društvene pojave što potpunije razume i prilagodi sopstvenim potrebama. Istovremeno se i sam menja i prilagođava u skladu sa prirodom i društvenom stvarnošću. Mera postignute saglasnosti čoveka sa postojećom stvarnošću, osnovni je kriterijum ostvarenog opšteg progressa i ukazuje na stvaralaštvo kao bitno svojstvo ljudi.

³³ Politička enciklopedija, Savremena administracija, Beograd, 1975, str. 628

³⁴ Detaljnije o tome može se videti u: Sakan, M.: Metodologija vojnih nauka, VIZ, Beograd, 2006, str. 19-25; Ristić, Ž.: O istraživanju metodu i znanju, Institut za pedagoška istraživanja, Beograd, 1995, str. 17; Lukić R.: Osnovi sociologije, ..., str. 258; Popper, K.: Logika naučnog otkrića, NOLIT, Beograd, 1973, str. 308; Šušnjić, Đ.: Metodologija, Čigoja, Beograd, 1999, str. 127.

³⁵ "Nauka je", kako Đuro Šušnjić ističe, "neobična pojava u ljudskom iskustvu: racionalna je, ali počiva na veri; nije dogmatična, ali ima pretpostavke; ceni autoritete, ali nije autoritarna; jeste organizacija, ali svaki njen član je slobodan; jeste ustanova, ali sumnja u sve; nije ideologija, ali brani svoje interese; nije politika, ali donosi sudbonosne odluke; nije pravo, ali ima stroge norme; nije etika, a zahteva moralno vladanje; nije religija, a veruje u svoju metodu; nije filozofija, a ne može bez nje i sa njom se stalno spori; nije umetnost, a otkriva sklad u svetu; nije mit, a ipak to postaje; nije magija, a stvara čuda; otkriva zakone, ali ih ne propisuje; ispituje pojedinačnu pojavu, ali joj saznanje pojedinačnog nije cilj; upoznaje delove stvarnosti, ali joj celina uvek izmiče; proučava čoveka ali ga ne razume; otkriva istine o njemu, ali se one često pokazuju kao zablude". (Šušnjić, Đ.: Metodologija, Čigoja, Beograd, 1999, str. 140.)

Analogno navedenoj definiciji nauke uopšte moguće je definisati i irinologiju. Pod tim pojmom se podrazumeva *sistematizovano i argumentovano znanje o miru do kojih se došlo svesnom primenom određenih metoda istraživanja*. Dakle, irinologija predstavlja otvoren i razvojan sistem naučnih saznanja koja ljudima omogućavaju stalno menjanje prirode, društva i sebe samih u smeru uspostavljanja, razvoja i održavanja mira. Njen predmet je mir u totalitetu; od pojedinačnog nivoa – čoveka kao nosioca određenih procesa mira sa svojim mišljenjem, preko porodica i društvenih grupa, do država i međunarodne zajednice u celini. Polazi od postulata da je mir u totalitetu jedna celina i da on ima svoje posebne i pojedinačne zaokružene celine i delove; od pojedinačnog mira preko mira u određenim vremenskim periodima ili regionima do aktuelnog i budućeg (hipotetičkog) mira u svetu.

Irinologiju, kao i sve druge nauke, karakteriše: objektivna istina (saznanje je adekvatno predmetu nauke); predmetnost; metodičnost u celokupnom postupku i kritičnost (neprekidno preispitivanje postignutih rezultata u oblasti mira); sposobnost eksplikacije, prognoziranja i praktične proverljivosti znanja o miru; sistematičnost (sva znanja o konstitutivnim elementima irinologije treba da budu izvedena na osnovu principa i zakona i dovedena u skladan odnos); i adekvatan, egzaktan i komunikabilan jezik koji naučnim ljudima omogućava uspešnu međusobnu komunikaciju i sporazumevanje o miru.

Za irinologiju, kao i za sve druge nauke, značajne su sve vrste znanja (zdravorazumsko, ideološko i sl.), ali naučno znanje ima dominantnu ulogu. *Zdrav razum* najčešće ostaje na površini, bez mogućnosti dubljeg saznanja objektivne stvarnosti, a zdravorazumsko znanje ostaje uopšteno i, najčešće, pragmatično. A, pragmatično znanje vodi ka ideologiji, kao obliku društvene svesti; ono redovno proizilazi iz interesa klasa, staleža, grupa, pa i pojedinih ljudi. Prema sociološkim shvatanjima, čim se formiraju određene grupe ljudi one imaju i svoje interese, a da bi se ti interesi ostvarili obavezno dolazi do namerne deformacije istine. Prvo se traži ona "istina" koja odgovara toj grupi, a zatim se, služeći se određenim istinama i poluistinama, traže "argumenti" za njeno potvrđivanje. Znanje zasnovano na takvoj svesti je, dakle, pristrasno i, uglavnom, neistinito i to je osnovna razlika u odnosu na naučno znanje koje je nepristrasno, na činjenicama zasnovano i logički obrazloženo. Do naučnih stavova se, kako ističe akademik Mihailo Marković, „dolazi objektivnim i potpuno racionalnim postupkom: polazi se od društveno prihvaćenog znanja i od utvrđenih iskustvenih činjenica, pa se iz njih zaključci izvode sasvim nepristrasno, na osnovu pravila logike koja su jednaka za sve ljude i sve društvene klase i političke teorije.... Za razliku od ideologije, nauka u principu nema klasni ili uopšte partikularni karakter – ona je univerzalno ljudska, ona je sveopšti duhovni proizvod društvenog razvoja ... Bitno je da su kriterijumi naučne istine takvi da zaista obezbeđuju ovu objektivnost i univerzalnu ljudsku primenljivost“³⁶.

³⁶ Marković, M.: Filozofski osnovi nauke, BIGZ, Genes-S štampa, Prosveta, SKZ, Beograd, 1994, str. 5.

Iz toga proizilaze i karakteristike nauke uopšte i irinologije posebno: 1) da teži saznanju objektivne istine o stvarnosti i 2) da se raspolaže sigurnim kriterijumima pomoću kojih se može ceniti da li je jedan rezultat istraživanja objektivno istinit ili ne". Irinologija, takođe, ima i svoje osnovne konstitutivne elemente: filozofske pretpostavke, predmet, teoriju, jezik i metodu. Za ovu priliku biće reči o filozofskim pretpostavkama kao značajnom, ali u konsultovanoj literaturi nedovoljno objašnjenom elementi.

2. Filozofska pretpostavke

Irinologija je, kao uostalom i sve druge nauke, čvrsto povezana s filozofijom i svako njeno razmatranje nezavisno od filozofije bilo bi slično pokušaju čoveka da diše bez kiseonika. Te veze su veoma čvrste i ispreplitanе tako da ne postoji mogućnost njihovog razdvajanja i izolovanog posmatranja. Te veze su, takođe, višestране. Ako se, na primer, naučnik pita šta misli pod pojmom irinologije, on je već na tlu logike kao filozofske discipline; kada se pita za merila istine nekog iskaza o miru on je već na polju epistemologije kao filozofske discipline i slično. Naučnici ne mogu izbeći filozofski razgovor ni onda kada se pitaju da li je moguća irinologija i da li je moguć mir kao predmetno područje nauke. Navedena pitanja, bez obzira da li se postavljala svesno ili nesvesno, prevazilaze okvire irinologije i ulaze u oblast meta nauke, odnosno filozofije nauke.

Irinologija, uopšteno posmatrano, ima osnovne meta-teorijske i teorijske pretpostavke. One čine višeslojnu strukturu na čijim raznim nivoima se nalaze osnovni elementi strukture naučne teorije, od predmeta i osnovnih pojmova (rečnika), preko osnovnih stavova i hipoteza, do naučnih zakona i teorema različitog stepena opštosti. Na najopštijem i najdubljem nivou meta-teorije irinologije su filozofske pretpostavke koje se samo uslovno mogu smatrati relativno samostalnom celinom, odnosno relativno samostalnim konstitutivnim elementom irinologije.³⁷ One su, takođe, međusobno tesno povezane tako da ih je veoma teško, skoro nemoguće, odvojiti i napraviti opštu granicu između njih. One su tesno povezane i sa drugim elementima strukture naučne teorije, zatim sa drugim konstitutivnim elementima irinologije, ali i sa drugim naukama, vrednostima i subjektima. Zato njihovo poznavanje i uvažavanje predstavlja osnovni preduslov u procesu istraživanja mira u realizacije konkretnih aktivnosti u borbi za mir. Konkretnije rečeno, svaki istraživač u oblasti irinologije uopšte, i mira posebno, treba da bude naoružan raznim vrstama predznanja o predmetu, teoriji, jeziku i metodi, ali isto tako treba

³⁷ O filozofskim pretpostavkama nauke uopšte može se videti u: Šušnjić, Đ, *Metodologija*, Čigoja, Beograd, 1999. str. 17-35; Marković M, *Filozofski osnovi nauke*, BIGZ, Genes-s štampa, Prosveta, Srpska književna zadruga, Beograd, Marković M, *Humanistički smisao društvene teorije*, BIGZ, Genes-s štampa, Prosveta, Srpska književna zadruga, Beograd, 1994, str. 16-17; Marković, M.: *Kritička društvena nauka*, BIGZ, Genes-s štampa, Prosveta, Srpska književna zadruga, Beograd, 1994, str. 209-236; i Bujanja, P.: *Filozofija mira*, Naučna knjiga, Beograd, 1993, str. 311-362.

da ima i predznanja iz antropologije i filozofije koja će mu omogućiti kompleksniji i racionalniji pristup istraživanju.³⁸

Filozofske pretpostavke leže u temelju svake nauke, pa i irinologije, iako one same ne spadaju u tu nauku; ne mogu se proveriti naučnim metodama. Za njih se ne može reći da su istinite ili neistinite, ali su bez sumnje smislene i na njima se gradi celokupna nauka uopšte i irinologija posebno. One se ne mogu iskustveno proveriti, ali se bez njih u nauci uopšte, i u irinologiji posebno, ne bi moglo ništa misliti i osmisliti. One se zasnivaju na veri, a vrednuju se samo preko njegovih posledica. Srušiti veru u filozofske pretpostavke irinologije kao nauke značilo bi srušiti nadu u mogućnost istraživanja i uspostave mira.³⁹

Istraživačeva znanja i pretpostavke u oblasti filozofije irinologije imaju trojaki karakteri i zasnivaju se na trostrukom verovanju. *Prvo*, verovanje je da mir kao stvarnost postoji, nezavisno od volje pojedinih ljudi, i da postoji istina o njemu. Onaj koji ne veruje da mir i istina o njemu postoje, neće ih ni uočiti ni tražiti. *Drugo*, verovanje da se istina o miru može saznati i da njeno traženje ima smisla. Bez saznavanja mira kao stanja i društvenog odnosa i procesa ne može se saznati ni svoja uloga u njegovoj ontološkoj, humanitarnoj i aksiološkoj dimenziji. I, *treće*, verovanje da su saznanje istine o miru, uspostavljanje i održavanje mira vredni po sebi. Onaj ko u to ne veruje ne treba za mir ni da se bori.⁴⁰ To su, dakle, tri osnovne vrste verovanja koje su u neposrednoj vezi s tri osnovne filozofske pretpostavke: (1) *ontološke*, kojima se određuje područje objekata (predmeta) irinologije za koje se smatra da realno postoji, (2) *epistemološke*, kojima se ocenjuje uloga i značaj pojedinih vrsta instrumenata saznanja i određuje jedna određena koncepcija istine o miru, i (3) *aksiološke*, kojima se vrši jedan određeni izbor hijerarhije vrednosti, ali ne samo saznavnih, nego i opšte humanih od kojih zavisi ocena vrednosti nauke uopšte i ocena praktičnih implikacija ka irinologiji i njenom predmetu posebno.

³⁸ *Antropologija* je nauka o ljudskoj vrsti. Od polovine dvadesetog veka ona je podeljena na više naučnih disciplina: *fizičku antropologiju*, koja se bavi biologijom i evolucijom ljudskog roda; *kulturnu antropologiju*, koja se bavi kulturnim vrednostima i kulturnom strukturom pojedinaca i društava; *društvenu antropologiju*, koja se bavi društvenom strukturom; zatim na *lingvističku*, *psihološku* i druge antropologije. Sastavni deo antropologije je i *arheologija* koja se bavi proučavanjem praistorijske kulture ljudi i društvenih zajednica.

³⁹ "Iskustvena nauka ne može utemeljiti samu sebe i zato je prinuđena da sebe zasnjuje na pretpostavkama izvan sebe. Udaljavanje od tih pretpostavki je otuđivanje od filozofije... Naučni razum ne može da se pomakne bez filozofskog uma. Samo nauka koja radi na osnovi ovih pretpostavki jeste nauka svesna sebe. Bez pretpostavki ne možemo misliti i osmisliti naš život." (Šušnjić.: Metodologija, str. 24.)

⁴⁰ Nije samo reč o tome da li mir postoji ili ne, da li je moguće njegovo saznavanje ili ne i da li je on vredan ili ne, mada je i to veoma bitno. Reč je, pre svega, o tome na koji način taj mir postoji, u kojim oblicima i kako ga je moguće saznati i kako živeti vredan život – život u miru.

3. Ontološke pretpostavke

Ontološke pretpostavke irinologije odnose se na objektivno postojanje mira kao dela stvarnosti nezavisno od volje pojedinih ljudi, postojanje uzročno-posledičnih veza i odnosa, determinacije i nužnog razvoja mira kao objektivnog stanja društva kome treba težiti.⁴¹

Neposredan uvid u postojanje mira kao dela stvarnosti relativno nezavisnog od svesti ljudi, ostvaruje se na osnovu realne prakse. Praktična delatnost je neprekidna interakcija subjekta i objekta (predmeta nauke), u konkretnom slučaju čoveka i mira kao fenomena kome treba težiti. U težnji da taj cilj ostvari čovek ulaže neprekidne napore, nailazi na otpore i sudara se sa silama koje se suprotstavljaju miru i progresu čovečanstva. U borbi za mir on proizvodi i brojna tehnička sredstva uključujući i oružja, koja mogu bitno promeniti objektivnu stvarnost. Ona mogu doprineti uspostavljanju i održavanju mira, ali se ponekad mogu izroditi i u sopstvenu suprotnost i proizvesti destrukciju i rat. U meri u kojoj menja objektivnu stvarnost u smeru uspostavljanja i održavanja mira, čovek otkriva, ne samo postojanje mira, već i određena njegova svojstva, veze i odnose. On istovremeno i preduzima praktične aktivnosti na planu njegovog uspostavljanja, očuvanja i razvoja. Dakle, mir kao takav postoji nezavisno od pojedinačne svesti ili volje, ali on, za razliku od pojava i predmeta sveta prirode, više zavisi od delatnosti čoveka.

Mir, kao društvena pojava, je, prvenstveno, proizvod ljudske delatnosti. Prirodne pojave su manje podložne promenama, sem u situacijama određenih ireverzibilnih procesa i kataklizmi kao što su: raspadanje određenih zvezda i satelita, radioaktivnost, poplave, zemljotresi, požari i slično. Za razliku od njih, mir kao društvenu pojavu, prati ogromno ljudsko iskustvo. Pod odlučujućim uticajem tog nagomilanog istorijskog iskustva u prošlosti, koje se prenosi s generacije na generaciju, ali i projektovane budućnosti, odvijaju se aktivnosti ljudi u sadašnjosti. U tom procesu čovek, kvalitetu mira, stalno dodaje nešto novo i na taj način utiče na uslove i izbor jedne od više mogućih alternativa budućnosti. On utiče i na zakone i zakonitosti mira, koji, za razliku od prirodnih pojava, nisu nepromenljivi. Oni samo izražavaju pravilnosti ljudskog ponašanja.

Vreme u istoriji mira, takođe, ima sasvim drugačije značenje i strukturu nego u istoriji prirodnih pojava. Događaji u prirodi se prosto

⁴¹ Reč *ontologija* nastala je od grčkih reči „on“ — biće i „logija“ — nauka. Ontologija je, dakle, naučna disciplina o opštim, fundamentalnim i konsultativnim određenjima bića — ona je naučna disciplina o biću. Ontologija irinologije (nauke o miru) je naučna disciplina ontologije uopšte koja se bavi: problemima bivanja i izgradnje mira; pitanjima promena koje se zakonomerno dešavaju kao rezultat tog bivanja; utemeljivanjem osnovne orijentacije u dijalektičkom poimanju mira, u smislu njegova razvoja (mir kao problem razvoja, a razvoj kao pitanje mira stoje u dijalektičkom jedinstvu); problemima geneze mira, delova (struktura i funkcija) mira i njihovog integrisanja u celinu mira, prema stabilizovanim svojstvima, vezama i odnosima, silama koje se opiru miru, kao i odgovorom na pitanja zašto i čemu mir. Ona je, dakle, disciplina ontologije o bitku mira i cilja na mir kao na univerzalnu kategoriju.

ponavljaju tokom određenih vremenskih perioda. Međutim, vreme u istoriji mira se ne poklapa sa fizičkim vremenom. Postojali su periodi uspostave i razvoja mira, ali i periodi stagnacije, destabilizacije i rata. Postojali su periodi u kojima je stanje mira bilo stabilizovano, ali su postojali i periodi u kojima je vreme proticalo veoma brzo i kada su se dešavale radikalne promene. Te razlike u vremenu dešavaju se zbog toga što se događaji ne odvijaju stihijno, već pod neposrednim uticajem čoveka koji ima tu sposobnost da prekorači granice prošlosti i projektuje budućnost prema svojim potrebama.

Čovek, za razliku od svih drugih živih bića, poseduje niz osobina bitnih za uspostavljanje i razvoj mira. Na prvi pogled on je grabežljiv, posesivan, pohlepan, žedan vlasti i slično. On poseduje sposobnosti da se bori za moć i priznavanje, da nanosi bol, da muči i ubija, da nalazi zadovoljstvo u patnji i da gomila predmete daleko više od njegove praktične potrebe i svrhe.⁴² Međutim, te sposobnosti nisu osnovne, nisu konstantne i nisu svojstvene svim ljudima. Taj agresivni nagon je sekundarni i manifestacija je nagona razaranja i smrti. Neprijateljstvo svakog protiv svih i svih protiv svakoga opire se programu civilizacije gde su ljudska bića, porodice, rase, narodi i nacije spojeni u jedno veliko jedinstvo, jedinstvo čovečanstva. Zato su za ontologiju mira bitne univerzalne ljudske sposobnosti koje u svakom normalnom čoveku postoje u vidu latentnih predispozicija. One, pod određenim nepovoljnim uslovima, ostaju blokirane, zakočene i osujećene, a pod povoljnim – one se masovno ispoljavaju. Te sposobnosti su brojne, a najbitnije za mir su: neograničen razvoj čula; razum; mašta; sposobnost za komunikaciju; sposobnost za stvaralačku delatnost; sposobnost usklađivanja interesa; razlikovanje, procenjivanje i odabiranje između alternativnih mogućnosti; i sposobnost razvijanja kritičke svesti o sebi i drugima. Dakle, ljudi raspolažu brojnim latentnim sposobnostima bitnim za shvatanje bitka mira, njegovo uspostavljanje i očuvanje i za izgradnju sebe samih u svetu koji prihvataju kao svoj sopstveni.

Osnovno polazište u shvatanju *bitka mira* je, dakle, ono koje ga vezuje za ljudsku svest, za antropološku dimenziju. Bitak mira u sebi sadrži sve relevantne elemente: pravne, političke, ekonomske, etičke, vrednosne i druge. "Bitak mira podrazumeva egzistencijalnost svih bitnih pretpostavki i sadržaja ljudskog iskustva čiji vrednosni atributi kazuju da mir bivstvuje. Bitak mira je kriterijum mogućnosti bića mira u konkretnom obliku: mir ovde ili onde, odnosno mir postoji, jer je nasilje nadvladano."⁴³ Bitak mira je istovremeno i izvor smisla i bića mira, kao stanja i procesa, u određenom vremenu i prostoru. Bitak mira omogućava da biće mira bivstvuje u određenom vremenu i prostoru i konkretnom vidu pojavnosti i

⁴² Moć, na primer, „može biti snaga kreativnog čoveka koji kultiviše svoja čula, koji u punoj meri koristi svoj um, svoju maštu i svoj talenat za komunikaciju, koji nalazi načina da svoje težnje uskladi s težnjama drugih ljudi. Međutim, moć može biti i čista ogoljena, spoljašnja sila koja vodi gubljenju sebe i otuđenju od sveta.“ (Marković, M.: Kritička društvena nauka, ... str. 216.)

⁴³ Bubaňa, P.: Filozofija mira, Naučna knjiga, Beograd, 1993, str. 74.

to je jedan od osnovnih principa ontologije.⁴⁴ Nije samo reč o bivstvovanju materijalnih elemenata mira već i o onih psihičkog karaktera kao što su: zamisli, ideali, nade, snovi, vizije i slično. Oni su, na određeni način, sastavni delovi tih materijalnih elemenata. Dakle, materija i materijalno u oblasti mira, kao i u drugim društvenim pojavama, nose u sebi i subjektivne elemente. Pored ostalog, čovek bitno utiče na izbor jedne od ponuđenih alternativa materijalnog dela mira.

Do pojma *uzročnosti* se, takođe, dolazi na osnovu praktičnog iskustva; ako određena aktivnost (*A*) ima za posledicu doprinos miru (*B*), a u odsustvu aktivnosti (*A*) ne doprinosi se miru (*B*), onda je jasno da je pojava (*A*) uzrok pojave mira (*B*). Poznavanje te uzročnosti naučnicima i stručnjacima u oblasti mira daje ogromnu moć u proizvodnji određenih efekata i konkretnih mera na planu uspostavljanja i održavanja mira.

Kategorija uzročnosti u opštoj uslovljenosti ima dinamičko i specifično značenje. Pojava ili neka promena (na primer, mir ili rat) nastaje u određenim uslovima. Iz tih uslova, obično se izdvaja jedan ili više činilaca koji najaktivnije deluju na tu pojavu i koji je na neki način proizvode. Ti dominantni činoci su uslovi nastanka pojave, a svi drugi činoci koji samo omogućavaju delovanje uzroka, shvataju se kao uslovi – opšti i posebni. Uzroci su, dakle, dominantni činoci iz spleta uslova koji svoju energiju prenose na posledicu i koji je proizvode. Uzroci proizvode posledicu, ali postoji i obrnuta veza. Posledice, u određenim situacijama, mogu preuzeti ulogu uzroka, zatim jedan uzrok može izazvati više posledica i obrnuto – više uzroka može proizvesti jednu posledicu. Takođe postoje neposredni i posredni uzroci i posledice koje je u determinističkom spletu potrebno identifikovati i uočiti njihov smer i intenzitet ispoljavanja. Uzroci o nastanku pojave su dominantni, ali su i opšti i posebni uslovi u kojim ti uzroci nastaju, naročito kada je mir u pitanju, veoma bitni.

Uzrok se ne može poistovetiti s povodom koji je ontološki i epistemološki neuporedivo manje značajan od njega. Povod se veoma često ispoljava na dramatičan način. On označava vidljiv početak odvijanja određenog procesa ili nastanka pojave. On olakšava da neki skriveni uzroci stupe u određeni oblik aktivnog delovanja, ali nema samostalan uzročni uticaj. On je samo posledica nekog skrivenog uzroka koji ga stvara da bi sebi prokrčio put – u konkretnom slučaju put mira ili rata kao njemu suprotne pojave.

U skladu sa promenama uslova, a naročito uzroka i posledica, dešavale su se i promene u oblasti mira bez obzira na njegovo relativnu stabilizovanost. Mir je, istorijski posmatrano, prolazio kroz različite periode i pripadao različitim društveno-političkim i ekonomskim sistemima. U tom istorijskom periodu menjali su se i njegovi sadržaji i oblici uopšte, a naročito oblici njegove humanizacije i slobode stvaralaštva. Tako je, na primer, mir u robovlasničkom društvu podrazumeva pojavu i

⁴⁴ Osnovni principi ontologije, prema Mihailu Markoviću, su: princip materijalnosti sveta, princip relativnosti, princip determinizma, i princip razvoja (Marković, M.: Humanistički smisao društvene teorije, ...str. 15-17)

eksploataciju robova, a danas je to nespojivo sa njegovim poimanjem. Mir u današnjim uslovima podrazumeva relativnu ravnopravnost ljudi, toleranciju, slobodu ličnosti, međusobno sporazumevanje i rešavanje konflikata na miran i civilizovan način. Dakle, mir kao područje stvarnosti, nije u potpunosti determinisan – nije nepromenljiva kategorija. On je relativan i to je drugi bitan princip ontologije mira.

Determinacija je opštiji pojam od uzročnosti i ona se na uzročnosti zasniva. Zato je u njenom razmatranju nužno poći od osnovnih aksioma determinizma, od kojih su naročito značajna dva.⁴⁵ Prvi aksiom determinizma tvrdi da ni jedna stvar (pojava proces), pa ni mir, ne nastaje ni iz čega niti se pretvara u ništa. To znači da je ovaj aksiom u neposrednoj vezi s zakonom očuvanja materije i energije. Drugi aksiom je u neposrednoj vezi s uzročno posledičnom zavisnošću. On tvrdi da se ništa ne dešava bez određenih uslova i uzroka, proizvoljno i nezakonito. Taj aksiom se shvata kao ontološka kategorija u smislu opšteg i nužnog odnosa, a ne kao ljudska norma, jer su uvek mogućna ponašanja koja su suprotna bilo kojoj normi koju su stvorili ljudi uopšte i u smislu uspostavljanja i očuvanja mira. Dakle, mir, kao proces je determinisan ako iz objektivnog aktuelnog njegovog stanja sledi skup mogućih budućih stanja koja se mogu predvideti i kontrolisati. Mir je objektivno determinisan ako se zasniva na određenim stabilizovanim elementima na osnovu kojih ga je moguće saznati, kontrolisati, usmeravati i predviđati.

Determinacija mira, bez obzira na uticaj čoveka, nije u potpunosti objektivna. Objektivna determinacija bila bi onda kada bi se na osnovu aktuelnog stanja mira moglo u potpunosti predvideti stanje mira u budućnosti. Ona je moguća u onim situacijama kada dozvoljeni skup mogućnosti ima samo jedan element, kada ne postoje stohastički procesi i veličine i kada je samo jedno buduće stanje mira moguće. Međutim, na aktuelno stanje mira deluju brojni činioci i uzroci, uključujući i one stohastičkog karaktera, tako da postoji više mogućih alternativa mira u budućnosti, a dogodiće se jedna od njih, zavisno od uslova i spleta uzroka i njihovih posledica. Tek u okviru takve teorijske koncepcije ima smisla govoriti o miru, ljudskoj odgovornosti i slobodi uopšte. Čovek može biti slobodan ako svesno utiče na izbor jedne od više alternativa budućeg stanja mira i ako može uticati i promeniti celokupan sistem u smeru ostvarenja boljeg i pravednijeg mira i uključiti i one činioce koji nisu bili uključeni u procesu predviđanja alternativa mira.

Potpuna determinacija mira nije moguća ni kod brojnih prirodnih pojava koje su nastale nezavisno od delatnosti ljudi. Ljudi su u stanju da te pojave saznaju zahvaljujući fizičkoj interakciji s njima. U procesu te interakcije oni te pojave modifikuju, preobražavaju, kultivišu, ukidaju... Jednom rečju, ljudi svojim uticajem humanizuju prirodu. Tako, na primer, jezero u prirodnoj divljini nije isto što i veštačko jezero, vodopad u prirodnoj divljini nije isto što i vodopad ukroćen hidrocentralom, divlja

⁴⁵ Detaljnije o tome može se videti u: Milić, V, *Sociološki metod*, Nolit, Beograd, 1978, str. 642-664.

reka nije isto što i reka sa uređenim tokom i obalom i slično. U svim tim slučajevima prirodni zakoni su isti i oni se uvek dešavaju pod određenim uslovima. Ali, „prirodni procesi su više humanizovani tamo gde ljudi kontrolišu uslove pod kojima se ti zakoni odvijaju. Determinacija očigledno nije ista kad je reč o biološkim zakonima džungle i onim koji deluju u visoko civilizovanoj poljoprivredi, ili kada je reč o bolesti koja je prepuštena svom prirodnom toku i bolesti koja se leči. Sve tekovine moderne tehnike – od kretanja voza i automobila, preko leta aviona i proizvodnje električne struje u nuklearnoj centrali, do operacija 'veštačke inteligencije' jednog kompjutera i leta satelita – u stvari su prirodni procesi koje je čovek naučio da reprodukuje, kontroliše, povezuje i usmerava. Svi oni se obavljaju po složenoj zakonitosti koja nosi u sebi ljudski normativni element, element ljudske samodeterminacije, usmeravanja i razvoja.“⁴⁶

Razvoj mira, takođe, predstavlja veoma značajan princip ontološke pretpostavke mira. Mir se, kao i sve drugo u stvarnosti, kreće i razvija u prostoru i vremenu. Kretanje može biti u različitim smerovima. Može biti i kružno, eliptično ili sasvim nepravilno. Može biti kvalitativno, kvantitativno ili kombinovano. Može biti progresivno težeći ka stabilnijem miru ili regresivno težeći ka razaranju i ratu uopšte, kao veoma negativnoj i destruktivnoj pojavi. Međutim, za irinologiju je bitno da to kretanje i menjanje bude progresivnog karaktera u smeru prevazilaženja suprotnosti i stvaranja poverenja između pojedinaca, grupa ljudi, naroda i država u međunarodnoj zajednici. Za ontologiju je najznačajniji svetski mir, mir u svetskim razmerama. Takav mir ontologiji, pa i epistemologiji i aksiologiji, daje produbljeni smisao i bitnu vrednosnu dimenziju.

4. Epistemološke pretpostavke

Epistemološke pretpostavke mira su sastavni deo epistemoloških pretpostavki uopšte i polaze od verovanja da se istina o miru može saznati, da njeno traženje ima smisla i da postoje određene metode, tehnike i instrumenti kojima se mir može saznati kao i da postoji adekvatan komunikabilan jezik kojim se taj mir može iskazati.⁴⁷ One su u neposrednoj vezi s ontološkim i aksiološkim pretpostavkama i polaze od stava da je pored definisanja i objašnjenja bića i vrednosti mira potrebno i

⁴⁶ Marković, M.: *Kritička društvena nauka*, ... str. 19.

⁴⁷ Termin epistemologija grčkog je porekla i znači nauka o saznanju (episteme – znanje i logos – govor reč). Epistemologija se bavi problemima istraživanja porekla, izvesnosti, suštine i domašaja čovekovog istinitog saznanja stvarnosti (naučnog saznanja) putem umno-kritičke refleksije o samoj njegovoj mogućnosti, pretpostavkama, osnovama, izvoru, metodama valjanosti, proverljivosti i potvrdljivosti. Jednostavnije rečeno, ona je teorija naučnog saznanja.

U oblasti naučnog saznanja predmeta nauke uopšte i nauke o miru, posebno epistemologija odgovara na pitanja: da li predmet nauke (odnosno mir) kao stvarnost, uopšte postoji; ako postoji – kako postoji, u kom vremenu i prostoru; da li je saznatljiv; koji su kriterijumi, načela i zakoni saznanja. Odgovori koje epistemologija pruža predstavljaju uslov naučnom saznanju u određenoj nauci, u konkretnom slučaju – nauci o miru.

njegovo kompleksno istraživanje i saznavanje. Potrebno je mir sagledati u totalitetu i dati valjane odgovore na pitanja: odakle mir, ko su njegovi nosioci, koje su to snage, subjekti njegove fundamentalizacije, zašto mir, odnosno čemu mir? Preciznim odgovorima na ta pitanja i jasnim definisanjem mira, doprinosi se njegovoj afirmaciji kao voljnog izbora, kao *načina života* od strane konkretnog čoveka, društva, države, međunarodne zajednice i određuje mu se, ne samo mogućnost, nego i nužnost.

Međutim, istraživanje i saznanje mira predstavlja veoma složen i multidisciplinarnan proces. Mir jeste područje interesovanja irinologije, ali njegovo kompleksno istraživanje i saznavanje podrazumeva posedovanje znanja i drugih nauka i naučnih disciplina, kao što su: filozofija, sociologija, polemologija, antropologija, metodologija, logika, pedagogija, psihologija, etika, vojna strategija, operatika, taktika, menadžment i druge. Konkretnije rečeno, potrebno je poznavanje svih pojava i procesa u prirodi i društvu koji su u neposrednoj ili posrednoj vezi s uspostavljanjem i održanjem mira. Naročito je značajno poznavanje rata u totalitetu, kao pojave suprotne miru, ali su bitne i druge pojave i procesi materijalne i nematerijalne prirode od pojedinačnog do najvišeg nivoa opštosti. Mnoge pojave i procesi značajni za mir neposredno se odnose na samog čoveka pojedinca – njegova fizička, intelektualna, psihološka i moralna svojstva, a mnoge od njih se odnose i na porodicu, sistem edukacije, životnu i radnu sredinu i brojne organizacije i zajednice (od lokalne do međunarodne).

Navedene pojave i procesi ne deluju izolovano. Oni su povezani brojnim vezama i odnosima istih ili različitih smerova i intenziteta u determinističkim spletoima i stohastičkim procesima i veličinama. U celom tom kompleksu povezanosti pojava i procesa potrebno je napraviti red i uočiti određene pravilnosti i zakonitosti uspostavljanja i održavanja mira. Nered postoji u iskustvu mira, ali ga irinologija ne podnosi. Irinologiju ne zanimaju sve moguće veze između pojava i procesa već samo one koje su stalne, nužne, opšte i bitne za stvaranje reda u neredu. Razvitak naučnog saznanja o miru jeste, u stvari, kretanje od nereda prema redu, od zbrke prema obliku. U neredu nije moguće misliti ni živeti u miru, niti je moguće predviđati i planirati mir. Načelo reda nije samo epistemološko, već i ontološko i aksiološko načelo na kome se temelje sva metodološka pravila istraživanja i održavanja mira. U procesu istraživanja mira nužno se nameće potreba za uvažavanjem osnovnih principa epistemologije i gnoseologije, a to su: princip objektivnosti i princip jedinstva iskustvenog, razumskog i intuitivnog saznanja.⁴⁸

Princip objektivnosti podrazumeva relativno objektivno znanje o miru. Potpuna objektivnost nije moguća zato što proces saznanja mira zavisi i od subjektivnih elementa: čula i svojstava ljudskog nervnog sistema, jezika, raznih predubeđenja i slično. Pored toga čovek mir ne shvata onako kakav on zaista i jeste. On gradi pojmove koji još i ne postoje i projektuje budući mir koji može biti realan, ali i nerealan. Realna

⁴⁸ Marković, M.: Humanistički smisao društvene teorije, ...str. 18-19.

projekcija mira moguća je samo ako se zasniva na kriterijumu objektivnosti, a objektivnost jednog stava konstruišu sledeće grupe uslova: (1) društvena komunikabilnost odgovarajućeg jezičkog iskaza, (2) teorijska dokazanost, i (3) praktična primenljivost. Stavovi o miru su relativno adekvatni stvarnosti mira.

Za epistemologiju je značajan totalitet i jedinstvo svih vrsta saznanja: iskustvenog, racionalnog i intuitivnog. Aktivno kreativno iskustvo izvor je relevantnih podataka o miru koji imaju čisto empirijski karakter. Za njihovu analizu i uopštavanje potrebno je racionalno mišljenje koje, povratnim putem, svoju punu saznavnu vrednost dobija i iskustvenim proveravanjem. Intuicija naročito dolazi do izražaja u preliminarnoj fazi istraživanja i saznavanja mira, a vrednost te vrste saznanja zavisi od prethodnog praktičnog iskustva i poznavanja složenosti mira i poteškoća njegovog saznavanja. Dakle, primenom sve tri vrste saznavne moći dolazi se do plodnih, kreativnih, preciznih, koherentnih, egzaktnih, iskustveno proverljivih i praktično primenljivih saznanja i rezultata o miru.

U procesu istraživanja mira, nije samo značajno saznati mir onakav kakav jeste, već kakav on treba da bude. Potrebna je afirmacija pravednog mira kao voljnog izbora, kao *načina života* od strane konkretnog čoveka, društva, države i međunarodne zajednice u celini. Potrebno je i duboko ubeđenje da je mir moguć i da se za njega treba nesebično zalagati. Potrebno je i konkretno praktično delovanje u istraživanju, uspostavljanju, a potom razvoju i održavanju mira.

5. Aksiološke pretpostavke

Osnovna aksiološka pretpostavka da je mir vredan nije sporna. U tu pretpostavku veruju svi ljudi, a naročito oni koji su imali tu nesreću da, na ovaj ili onaj način, učestvuju u ratu i sreću da prežive sve patnje i nevolje uzrokovane njegovom pojavom⁴⁹. Dakle, mir je jedan od osnovnih uslova za slobodan život i napredak pojedinaca, grupa ljudi, država i čovečanstva u celini. Mir je bitna vrednost koja je istovremeno i uslov pojedinačnih, grupnih i opštih društvenih i kulturnih vrednosti kao što su sloboda, pravda, jednakost, obrazovanje i slično.⁵⁰ Mir je uslov svih drugih vrednosti koje se međusobno dopunjavaju i razvijaju u različitim modalitetima i uslovima, ali i te, druge, vrednosti, povratno utiču na stabilnost i humanizaciju mira.

Mir, kao vrednost, sam po sebi nije dovoljan isto kao što se aksiološke pretpostavke ne mogu odvojiti od ontoloških i epistemoloških i izolovano posmatrati. Mir jeste vrednost, ali nije ni jedina ni vrhunska.

⁴⁹ Termin aksiologija potiče od grčke reči *áxios* – vredan, dostojan, častan, pristojan i *logos* – govor, reč. Aksiologija je naučna disciplina o vrednostima. Aksiologija mira je naučna disciplina o vrednostima mira kao fenomena.

⁵⁰ Pod pojmom vrednosti uopšte podrazumeva se skup opštih uverenja, mišljenja i stavova o tome šta je ispravno, dobro ili poželjno, a što se formira i usvaja kroz proces socijalizacije. (Koković, D.: Pukotine kulture, drugo izmenjeno izdanje, Prometej, Novi sad, 2005)

Vrhunska vrednost u sistemu vrednosti je sam čovek, ali ni on sam sebi nije dovoljan. Čovek jeste merilo i kriterijum svih stvari. On svojim delovanjem utiče na razvoj mira i drugih vrednosti, ali istovremeno i mir kao vrednost, kao i sve druge vrednosti, povratnim uticajem, određuju i samog čoveka kao racionalno biće i biće prakse, slobode i razuma – bez tutorstva, zamki i nasilja. Dakle, čovek jeste najviša vrednost, ali samo onda ako se potvrđuje radom na pitanjima slobode i mira i drugih vrednosti koje oplemenjuju život i otvaraju perspektive za bolju budućnost. Konkretnije rečeno, središnja kategorija u sistemu vrednosti je učenje o smislu i vrednosti samog života. Sve druge vrednosti: moral; pravda; obrazovanje; kultura; i slično, imaju smisla onoliko koliko otvaraju perspektive življenja i koliko umnožavaju bogatstvo sadržaja tog življenja. Dakle, i sam čovek povratno deluje na vrednosti i bori se za te vrednosti. Brojni su primeri o tome da život nema smisla ukoliko je izložen tiraniji i ukoliko ne predstavlja borbu za vrednost, odnosno borbu za mir.

Čoveku i čovečanstvu jeste potreban mir, ali ne bilo kakav. Mir po svaku cenu: ponižavajući, porobljavajući, eksploatatorski, tutorski, gaženja dostojanstva ljudi i naroda i mir u kome ne postoji sloboda stvaralačkog i kulturnog ispoljavanja, čoveku i čovečanstvu nije potreban. Takav mir, ako je i moguć, nije vredan. Čoveku i čovečanstvu je potreban mir koji ih oslobađa tutorstva i raznih predrasuda, mir koji omogućava stvaralaštvo i uvećava ukupne moći čoveka, a te moći, povratnim uticajem, uzdižu i njega samog, svakog čoveka, kao svesno i racionalno biće. Konkretnije rečeno, čoveku i čovečanstvu je potreban mir koji omogućava oslobađanje od svih oblika porobljavanja i siromaštva, socijalizaciju ljudske ličnosti i kreativnost čoveka.⁵¹ Dakle, mir treba usmeriti na brži razvoj svih vrednosti i razvoj novih vrednosti koje će obezbediti veći kvalitet života pojedinaca, društvenih grupa i država i progres čovečanstva uopšte.

Osnovno prirodno pravo čoveka je da teži miru i da održava mir. Osnovni motivi čoveka za mir su strah od smrti, želja za stvarima koje život čine udobnijim i nada da svojim radom te stvari može da dobije. Prirodno pravo čoveka je i da mir brani svim mogućim sredstvima. Međutim, mir u idealnim okvirima nije moguć. Najveći njegov neprijatelj je rat u kome, kako Tomas Hobs ističe: “nema mesta nikakvoj radinosti jer su plodovi njeni neizvesni, pa sledstveno tome nema ni kulture na zemlji; nema moreplovstva, ni korišćenja robe koja bi preko mora mogla da se uveze; nema velikih građevina; nema znanja o izgledu zemlje; nema računanja vremena; nema umetnosti; nema književnosti; nema društva. I, što je najgore, postoji neprekidni strah i opasnost od nasilne smrti. A život čovekov je siromašan, opasan i kratak.”⁵² Konkretnije rečeno, u ratu nema mira. Rat i mir su dve suprotne kategorije i jedna isključuje drugu.

Pored rata, postoje i drugi neprijatelji mira. To su, prvenstveno, razni vidovi eksploatacije i tutorstva, sputavanja stvaralaštva i ugrožavanja

⁵¹ Marković, M.: Humanistički smisao društvene teorije, ...str. 19-20.

⁵² Hobs, T.: *Levijatan – ili materija, oblik i vlast države crkvene i građanske*, Kultura, Beograd, 1961, str. 105.

sigurnosti i slobode čoveka. Sloboda stvaralaštva i opšta sigurnost bi trebali biti stalni pratioci mira, ali to uvek nije moguće. Mir može biti i sam nesiguran – naročito za pojedine ljude, društvene grupe i države. U miru se može i robovati.⁵³ U miru se mogu razvijati i svi oblici varvarstva i vandalizma, ali takav mir mora biti predmet borbe – borbe protiv tog mira. Istinski mir podrazumeva slobodu, humanizam, toleranciju, solidarnost i pravo na različitost. To su bitni elementi mira koje bi svaka moderna država trebala da obezbedi svojim građanima. Država koja građanima ne obezbeđuje te elemente, nema pravih ciljeva koji je opravdavaju. "...pravi rušitelji javnog mira su zaista oni koji u slobodnoj državi hoće da unište slobodu mišljenja koju ništa ne može da uguši."⁵⁴

Apsolutna ravnopravnost, međutim, ne postoji, a samim tim ne postoji ni apsolutna sloboda i sigurnost svih ljudi na Zemlji. Zato je potrebno da čovek u borbi za mir, u konkretnim uslovima, napusti pravo na sve stvari i da se zadovolji sigurnosti i slobode prema drugim ljudima koliko je u stanju i sam da im to prizna i toleriše. "Jer dok svaki čovek zadržava pravo da čini sve što mu se sviđa, sve dotle su svi ljudi u stanju rata..."⁵⁵ Dakle, za mir se treba boriti, ali mir koji će biti progresivan prihvatljiv za sve ljude i društvene zajednice, odnosno mir u kome će ljudi biti slobodni, socijalizovani i kreativni.

Da bi se obezbedio takav mir potrebno ga je saznati u totalitetu. Konkretnije rečeno, mir je potrebno razmatrati u istorijskim, aktuelnim i prospektivnim (prognostičkim) konspektima. Takvim pristupom moguće je obezbediti saznanja o strukturi, procesima, kvalitativno-kvantitativnim svojstvima, uzročno-posledičnim vezama i odnosima, determinističkim tendencijama, procesima i veličinama, suprotnostima, spoljnim uticajima i mogućnostima progresivnih promena mira. Takvim pristupom, pored kompleksnog saznanja i izbora optimalne mogućnosti mira moguće je i menjanje ljudi i njihovih navika u saznajnom i vrednosnom smislu.

Vrednosti u istraživanju mira stalno su prisutne. Čovek je emotivno biće sa brojnim interesima i ciljevima koji mogu biti lični, grupni (porodični, nacionalni, državni, klasni...) i zajednički (ciljevi celokupnog čovečanstva). Pojedinačni i grupni interesi jesu značajni, ali u procesu istraživanja mira opšti interesi imaju prioritet. Istraživanjem interesa obezbeđuje se univerzalnost i objektivnost.

Vrednosti u teoriji mira prisutne su u dva različita značenja: (1) kao ciljevi u onim posebnim oblicima ljudskog ponašanja u miru i (2) kao sopstvene pretpostavke. U slučaju pod (1) reč je o svesti ljudi u vezi sa

⁵³ Čening Vilijam Eleri (Willijam Elleri Channing), jedan od osnivača mirovnog pokreta u SAD je tvrdio da je građanski rat tako strašan da ga treba izbeći po svaku cenu, makar to značilo i produžavanje zla ropstva. (*Svetska enciklopedija mira*, tom I, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Centar za demokratiju, Gutenbergova galaksija, Beograd, 1998, str. 77)

⁵⁴ Spinoza De B.: *Teološko-politički traktat*, Kultura, Beograd, str. 190.

⁵⁵ Hobs, T.: Isto, str. 109.

dostizanjem ciljeva u miru, bez obzira koliko oni bili udaljeni. To je, istovremeno, i jedna od bitnih specifičnosti ljudskog ponašanja u irinologiji u odnosu na prirodne nauke, objekte i druga živa bića. Prirodni objekti i druga živa bića nemaju nikakve ciljeve, namere niti motive. U slučaju pod (2) bitno je specifično obeležje pretpostavki irinologije u odnosu na prirodne nauke, objekte i filozofiju prirode uopšte. U prirodnim naukama, u većini slučajeva, vrednosti su, obično, redukovane na epistemološke vrednosti koje podrazumevaju preciznost, jasnoću, tačnost, plodnost, primenljivost, objektivnost i jednostavnost u procesu istraživanja i dolaženja do istine. Sem epistemoloških, u oblasti irinologije postoje i vrednosti koje se odnose na karakteristike ljudi i ljudskih odnosa kao što su: sloboda, nezavisnost, jednakost, solidarnost, kreativnost, racionalnost, tolerancija, dogovaranje i sporazumevanje, razvoj, i druge.

Pored brojnih vrednosti, kao što su: moralne, estetske, političke, ekonomske, obrazovne, težnja za zajedničkim životom i druge, u irinologiji i vrednost kao *verovanje* naročito dolazi do izražaja. Nije reč samo o verovanju da mir postoji mada je i to veoma bitno kada su u pitanju varijante i oblici tog mira. Reč je pre svega o verovanju u mogućnost mira. Osnovna pitanja koja se često i vezi s tim postavljaju kao što su: “Da li je mir moguć? “Može li oružje za masovno uništavanje učiniti svet bezbednijim?” “Da li politička igra zastrašivanja i pretnji može da ljudima i narodima pruži sigurnost?” “Da li je moguće stvoriti svet bez konflikata?”, i druga, nisu karakteristična samo za skepticističke krugove u nauci. Ona se sa pravom često postavljaju i u krugovima običnih ljudi.

Istorijska iskustva u razvoju čovečanstva, na žalost, idu u prilog takvom razmišljanju. Ona ukazuju na činjenice da je svet bio, i još je, jedno veliko ljudsko razbojište i da je nesigurnost čoveka i dalje prisutna. Rat je bio sastavni deo celokupne ljudske istorije. On je i danas prisutan u mnogim narodima i civilizacijama sa neuporedivo većim posledicama. Tako je, na primer, samo u prvih 85 godina 20. veka vođeno 207 ratova u kojima je izgubljeno 78 miliona ljudskih života, a u periodu od 1945. do 1982. godine čovečanstvo je preživelo samo 26 dana bez rata. Samo u Prvom svetskom ratu poginulo je 12 miliona boraca i tri miliona civila, a u drugom – 17 miliona boraca i 12 miliona civila. Gubici u prvoj četvrtini 20. veka su premašili ukupne gubitke u svim prethodnim vođenim ratovima. U lokalnim ratovima od Drugog svetskog rata do 1985. godine bilo je četiri puta više žrtava nego u onim vođenim od početka 20 veka.⁵⁶

Iz navedenih podataka se vidi da su ukupne posledice, a naročito one koje se odnose na civile, svakog narednog rata veće od onih koje su bile u prethodnom. Međutim, one bi bile neuporedivo veće u potencijalnim ratovima u kojim bi se upotrebila oružja za masovno uništavanje. Ta oružja

⁵⁶ Svetska enciklopedija mira, Tom I ...str. 334; i tom II... str.175.

već postoje u mnogim armijama Sveta u ogromnim količinama. Ona se masovno proizvode i danas, bez obzira na činjenicu da bi se raspoloživim količinama, ako bi bile upotrebljene, celokupan život na Zemaljskoj kugli mogao uništiti nekoliko puta. Za razvoj i proizvodnju tog oružja u Svetu se, i dalje, odvajaju ogromna materijalna i finansijska sredstva, koja bi se uspešno mogla upotrebiti za potrebe mira i razvoja.⁵⁷ Te činjenice, kao i brojne druge, navode na zaključak da realna opasnost po svetski mir postoji. Postoji čak i opasnost od uništenja celokupnog života na planeti Zemlji – jedinoj zelenoj planeti Sunčevog sistema.

Navedene opasnosti po svetski mir, bez obzira koliko one bile realne i prisutne, ne mogu biti uzrok skepticističkom pristupu. U prilog optimizma mogu se navesti brojni razlozi, a za ovu priliku najznačajnija su tri. Prvi je taj što mir nije objekt dat po sebi. Mir je relativan objekt, a njegova relativnost zavisi od toga koliko je kontrolisan i humanizovan svesnom delatnošću ljudi. Dakle, mir nije prirodni objekt, kao što su, na primer, planete, već objekt koji je pod neposrednim uticajem svesne delatnosti ljudskog faktora. Drugi razlog je taj što je mir vrednost po sebi i uslov svih vrednosti za koje se treba boriti. To je značajno u sadašnjim uslovima kada bi posledice eventualnih ratova, naročito onih koji bi se vodili primenom oružja za masovno uništavanje, mogle biti katastrofalne za pojedine države i regione i za celokupan život na Zemaljskoj kugli.

To oružje predstavlja stalnu i potencijalnu opasnost, ali je ono istovremeno i sredstvo protiv rata, jer njegova upotreba preči uništenju i onoga ko ga upotrebljava. I, treći, razlog je u tome što su se u Svetu, razvojem ljudske civilizacije, dešavali i brojni pozitivni događaji i procesi koji idu u prilog miru. Pored ostalog, svet je postao znatno humaniji i edukativniji. Formirane su i brojne međunarodne organizacije i institucije mira (od onih lokalnog i regionalnog karaktera do Ujedinjenih nacija) u koje su uključene brojne progresivne snage sveta, od običnih ljudi uključujući i decu, do onih koji su profesionalno opredeljeni za uspostavljanje, razvoj i održavanje mira. Rezultati njihovih aktivnosti su, takođe, evidentni. Tako je, nestalo ropstvo, nestao je aparthejd i brojne kolonije, a ako je to nestalo, zašto ne bi nestao i rat. Sukobi su, naravno, sastavni deo života i pojedinaca i naroda, ali ih je moguće rešavati.

Dakle, potrebno je verovati da je mir moguć i nesebično raditi na tom planu. Potrebno je boriti se za mir svakodnevno, svakog časa, i na svakom koraku. Boreći se za mir ljudi se bore za sve ono što predstavlja

⁵⁷ Tako, na primer, neki proračuni pokazuju, da su samo nuklearni programi Sjedinjenih Država do 2000. koštali 5,8 triliona dolara, što iznosi 1.000 dolara po glavi stanovnika na celoj Zemaljskoj kugli. (Frederik S. Heffermehl (ur.): Mir je moguć, Beogradski krug, Beograd, 2001, str. 15)

smisao i cilj njihovog života.⁵⁸ A, borba za mir je veština koju treba naučiti isto kao i čitanje, pisanje, matematiku i slično. U toj borbi nisu potrebna velika dela pojedinaca, već dela miliona ljudi.

Zaključak

Na osnovu komparativne analize navedenih termina i sintagmi može se zaključiti da je izraz irinologija najprimereniji za naziv te nauke. Irinologija se dedukcijom iz opšte definicije o nauci može definisati kao *sistematizovano i argumentovano znanje o miru do kojih se došlo svesnom primenom određenih metoda istraživanja*. Ona ima konstitutivne elemente, ali su najznačajniji: filozofske osnove, predmet, teorija, jezik i metoda.

Filozofske pretpostavke su izraz nužde da irinologija ne može biti filozofski neutralna. Ona, kao i druge nauke mora imati snažnu vezu s filozofijom, preko svoje metodologije i neposredno. Irinologija, kao i druge nauke, se zasniva na tri vrste verovanja i tri filozofske pretpostavke. To su: ontološke, epistemološke i aksiološke pretpostavke. *Ontološke pretpostavke* irinologije odnose se na objektivno postojanje mira kao dela stvarnosti nezavisno od volje pojedinih ljudi, postojanje uzročno-posledičnih veza i odnosa, postojanje determinacije i nužnog razvoja mira kao objektivnog stanja društva kome treba težiti. *Epistemološke pretpostavke* polaze od verovanja da se istina o miru može saznati, da njeno traženje ima smisla i da postoje određene metode, tehnike i instrumenti kojima se on može saznati kao i da postoji adekvatan komunikabilan jezik kojim se taj mir može iskazati. *Aksiološke pretpostavke* polaze od verovanja da je mir bitna vrednost koja je istovremeno i uslov pojedinačnih, grupnih i opštih društvenih, kulturnih i drugih vrednosti kao, na primer, što su sloboda, pravda, jednakost, obrazovanje i slično. Mir je ujedno i uslov svih drugih vrednosti koje se međusobno dopunjavaju i razvijaju u različitim modalitetima i uslovima, ali i te, druge, vrednosti, povratnim uticajem, utiču na stabilnost i humanizaciju mira.

Iz analize navedenih pretpostavki takođe se može zaključiti da je put do mira moguć bez obzira na to koliko on bio dug i naporan. Zato je potrebno raditi na tom planu – potrebno je na taj put smelo poći. Potrebno

⁵⁸ „Neće nam ponestati ni materijalnih ni moralnih snaga – da bijemo bitku do pobeđe. S ovog mesta, najstrašnijeg i najvećeg na kugli zemaljskoj, skupljeni pod ovim pobeđničkim i ružnim kamenom, mi – ljudska porodica iz Aušvica, u ime miliona ugušenih gasom i u ime miliona živih, opterećenih sećanjem na zločine hitlerizma, pozivamo čovečanstvo: moramo ujediniti napore u borbi za mir, za sveopšte razoružanje, protiv širenja atomskog oružja, za zabranu njegove proizvodnje i uništavanje zaliha; moramo prestati da rat tretiramo kao metod rešavanja konflikata.

Još snažnije ćemo se ujediniti protiv svih koji narušavaju slobodu i nezavisnost naroda, koriste svoju silu da ruše, uništavaju, ubijaju bespomoćne“.

(Reči apela kojim su se svetskoj javnosti obratili preživeli iz logora Aušvic-Bžežinka na svečanosti povodom otkrivanja međunarodnog spomenika žrtvama od preko 4 miliona ljudi 16. juna 1967. godine)

je prvo obezbediti mir u sopstvenoj glavi, a zatim to koristiti u odnosu prema drugim ljudima. Potrebno je prvo razoružati ljudski mozak, a zatim to koristiti u procesu eliminacije sredstava za fizičko uništenje ljudi i materijalnih dobara – naročito onih čijom bi se upotrebom mogao ugroziti život na zemlji. Potrebno je verovati da će doći vreme kada će očevi govoriti svojim sinovima kako je nekada na svetu bio rat.

L i t e r a t u r a :

1. "Improving the Coherence and Effectiveness of the European Union Action in the Field of Conflict Prevention", December 2000.
2. Bilten "The Prague Summit and NATO's transformation", kancelarija NATO za informacije i štampu, Brisel, 2003. godine Časopis "European Security and Defense" broj 2 od Avgusta 2003.g.
3. Bofr, Ž., Uvod u filozofiju egzistencije, BIGZ, 1977.
4. Bubanja, P.: Filozofija mira, Naučna knjiga, Beograd, 1993.
5. Bubanja, P.: Pedagogija mira, Odeljenje za kulturu mira, Kruševac, 2005.
6. Čomski, N., Svetski poredak, stari i novi, SKC, Beograd, 1998.
7. Drašković, D., Mogućnosti prevazilaženja rata kao sredstva za rešavanje društvenih protivrečnosti, Odbrana i zaštita, 1/91, Beograd. 1991.
8. Durant, V.: Ognjišta mudrosti, Duška, Prometej, Beograd, 1991.
9. Evropa od A do Š, Savezna centrala za političko obrazovanje, Beograd, 2003.
10. Heffermexl S. F.: Peace is possible, International Peace Bureau, Oslo, 2000.
11. Jan Oberg, Does the EU promote Peace?, TFF, New Agenda, Lund, 2006.
12. Marković M.: Filozofski osnovi nauke, BIGZ, GENES-S štampa, Prosveta, Srpska književna zadruga, Beograd, 1994.
13. Marković, M.: Humanistički smisao društvene teorije, BIGZ, GENES-S štampa, Prosveta, Srpska književna zadruga, Beograd, 1994.
14. National and Inter-Ethnic Reconciliation And Religious Tolerance In The Western Balkans; Proceedings of the ECPD International Symposium, European Center for Peace and Development of the University for Peace established by the United nations, Belgrade, 2005.
15. Poper, K.: Beda istoricizma, u: Kritika kolektivizma, Filip Višnjić, Beograd, 1988.
16. Poper, K.: Otvoreno društvo i njegovi neprijatelji, knj. I i II, BIGZ, Beograd, 1993.
17. Poper, K.: Traganje bez kraja, "Nolit", Beograd, 1991.
18. Poper, K.: U traganju za boljim svetom, "Paideia", Beograd, 1999.
19. Sakan, M.: Metodologija nauke, NUBL, Banja Luka, 2008.
20. Sakan, M.: Studije mira, NUBL, Banja Luka, 2008.
21. Svetska enciklopedija mira, tom I i II, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Centar za demokratiju i Gutenbergova galaksija, Beograd, 1999.
22. Šušnjić, Đ.: Dijalog i tolerancija, Čigoja, Beograd, 1997.

Internet adrese:

<http://209.238.73.41> - <http://ace.acadiau.ca/Peace/>
<http://www.coultureofpeace.co>
<http://www.haguepeace.org>
<http://www.unac.org/francais/peacecp/vow/index.html>
<http://www.unesco.org/cpp/uk/projects/elsaart.htm>
<http://www3.unesco.org/manifesto2000>